

До разової спеціалізованої вченої ради  
Дніпропетровського державного  
університету внутрішніх справ  
49005, м. Дніпро, проспект Науки, 26

### **В І Д Г У К**

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Олександра Сергійовича Передерія на дисертаційну роботу Кошляк Наталії Едуардівни на тему: «Інституційний механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні: теоретико-правова характеристика», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право»**

Проблема забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є актуальною не лише для України, а й для багатьох інших країн світу. Уряди різних держав постійно стикаються з викликом захисту та надання допомоги тим, хто, через різні обставини, був змушений залишити своє місце проживання, не перетинаючи міжнародних кордонів. Для України проблема ця стала особливо актуальною після анексії російською федерацією Криму у 2014 році, окупації частин Донецької та Луганської областей, а також під час повномасштабної військової агресії, що розпочалася 24 лютого 2022 року.

При таких умовах ефективність інституційного механізму визначає ступінь та повноту забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Важливо зауважити, що функціонування державних та недержавних інституцій у період воєнного стану піддається впливу різних факторів, що ускладнюють ситуацію та створюють перешкоди для забезпечення прав та свобод особи. До таких факторів можна віднести: загрози безпеці внутрішньо переміщених осіб; погіршення умов проживання, зокрема у тимчасових місцях перебування; обмежену можливість реалізації законних прав та свобод; складність отримання правового статусу та доступу до адміністративних послуг; дискримінацію та сегрегацію в нових місцях перебування; погіршення фізичного та психічного стану внутрішньо переміщених осіб тощо. Вирішення цих проблем вимагає інтегрованого підходу, який охоплює не лише юридичні, але й соціально-економічні аспекти, а також активну участь державних і недержавних організацій у формуванні ефективної системи забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Актуальність дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні визначається необхідністю розуміння та вирішення нагальних проблем, пов'язаних зі захистом прав та гарантуванням свобод цієї вразливої категорії населення. Враховуючи складну соціально-політичну ситуацію в країні, спричинену воєнним конфліктом та іншими негативними

чинниками, необхідним є глибокий аналіз функціонування інституційного механізму та виявлення шляхів його вдосконалення для ефективного захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Незважаючи на комплексний характер проблем внутрішньо переміщених осіб та тривалу збройну агресію РФ проти України, у науковому співтоваристві не здійснено комплексної характеристики інституційного механізму забезпечення їх прав і свобод. Відсутність такого дослідження є критичним, оскільки такий механізм відіграє важливу роль у розумінні та вирішенні актуальних проблем, що стосуються правового захисту та соціального благополуччя цієї категорії осіб. Вищенаведене зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи Кошляк Н.Е., її наукову новизну та значимість для формування ефективного інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Наукові досягнення вітчизняних дослідників сформували основу для наукового пізнання інституційного механізму забезпечення прав і свобод зазначеної категорії осіб. У різноманітних аспектах проблему досліджували: А. Ананченко, І. Басова, Ю. Брисяга, С. Булеца, В. Вашкович, Д. Гавриченко, В. Гапоненко, І. Грицай, В. Заборовський, М. Козюбра, А. Колодій, О. Котляр, О. Кравчук, Ю. Кривицький, Т. Кульчицький, Я. Лазур, Я. Ленгер, Л. Лепех, О. Малиновська, М. Менджул, В. Надьон, Л. Наливайко, І. Найда, О. Ольхович, Ю. Паніна, М. Попадинець, О. Рогач, О. Рубан, М. Савчин, О. Соколов, В. Тимчак, П. Трачук, Г. Христова, О. Чепис, Л. Шестак, О. Явор, В. Явір та ін. Проте, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб разом із продовженою дією режиму воєнного стану вимагають визначення перспектив для удосконалення механізму захисту прав і свобод цієї категорії осіб. Необхідність забезпечення ефективного захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб визначила вибір теми, формулювання мети та завдань дослідження у дисертаційній роботі.

Актуальність комплексного теоретико-правового дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні обумовлена низкою ключових факторів. По-перше, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб внаслідок збройного конфлікту на території України створює нагальну потребу у систематичному аналізі та вдосконаленні механізмів захисту їхніх прав та свобод. До того ж, дія режиму воєнного стану у нашій державі призводить до загострення проблем та значно актуалізує розгляд цього питання. Крім того, зростання міжнародного інтересу до питань прав людини та гуманітарних аспектів сприяє необхідності вивчення та вдосконалення інституційного механізму забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Зміст дисертації відображає логіку мети та предмета дослідження. Він передбачає аналіз як теоретичних проблем з теми дисертаційного дослідження на сучасному етапі, так і питань правозастосування. У дисертації презентується авторське бачення поняття, класифікації та тенденцій розвитку інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, ґрунтуючись на наукових узагальненнях та висновках учених, наявному емпіричному матеріалі.

У роботі чітко виділені об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Предметом дослідження є теоретико-правова характеристика інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні (с. 22-23).

Структурна побудова дисертації є логічно обґрунтованою, послідовною і повною мірою відповідає поставленій меті дослідження – здійснення комплексного теоретико-правового дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні, враховуючи національну практику та зарубіжний досвід, визначення напрямів його удосконалення в умовах євроінтеграції, воєнного стану та повоєнного періоду (с. 22).

Для досягнення зазначеної мети було поставлено вісім дослідницьких завдань, що виконані в повному обсязі (с. 22). Вивчення змісту дисертації дає підстави дійти висновку про те, що авторкою вирішено зазначені завдання та досягнута мета дослідження, а саме запропоновано нове бачення наукового завдання, що полягає у комплексній науково-правовій характеристиці інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Обсяг дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам і складає 202 сторінки основного тексту. Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки є загалом обґрунтованими і достовірними. Авторкою для обґрунтування власних висновків і пропозицій використано 415 джерел, що свідчить про глибину наукового пошуку і забезпечує комплексний розгляд поставлених завдань.

У процесі дослідження дисертанткою був проаналізований значний обсяг нормативного матеріалу, зроблений широкий огляд наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених у сфері загальної теорії права, філософії права, міжнародного права, конституційного права й інших галузей системи національного права. До результатів дослідження слід віднести і ґрунтовний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють інституційний механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Важливим є те, що дисертаційна робота акумулювала різноманітні і багатодисциплінарні наукові досягнення з цієї проблематики. Розробляючи власну теоретичну концепцію та пропонуючи свої авторські визначення, Кошляк Н.Е. спирається на широкий спектр вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, не обмежуючись суто правовими дослідженнями.

Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети було використано комплекс загальнофілософських підходів, загальнонаукових, спеціальних та власних методів правознавства. Діалектичний підхід уможливив пізнання інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні та взаємопов'язані з ним елементи у їх динаміці (підрозділи 1.1, 1.3). Інструментальній підхід надав можливість виявити особливості розвитку інституційний механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб інший стан, у тому числі під впливом широкомасштабного вторгнення на територію України у лютому 2022 р. (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Застосування синергетичного підходу сприяло встановленню причинно-наслідкових зв'язків розвитку Української держави

в умовах воєнного стану та становлення інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Застосування інституційного підходу надало можливість розкрити значимість, сутність та роль інституцій, що забезпечують права і свободи внутрішньо переміщених осіб та представляють собою цілісний механізм (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Використання системного підходу у вивченні інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб сприяло визначенню його внутрішньої структури та взаємозв'язків його складових (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод сприяв вивченню зарубіжного досвіду функціонування урядових та неурядових організацій у забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (підрозділ 2.4). Формально-юридичний метод використано для проведення аналізу нормативно-правової бази у сфері інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та запропоновано напрями його удосконалення (підрозділи 1.2, 2.4). Логічний метод було використано у всій роботі, а саме, під час обґрунтування та аргументації тієї чи іншої авторської позиції. Зазначені методи застосовувалися у їх взаємозв'язку, що забезпечило всебічність, повноту й об'єктивність отриманих наукових результатів, обґрунтованість і достовірність висновків та пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексним теоретико-правовим дослідженням, в якому на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної правової доктрини, національного законодавства та міжнародних стандартів, досвіду держав Європейського Союзу, визначено сутність, структуру та особливості інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах євроінтеграції, воєнного стану та повоєнного періоду. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку нових теоретичних положень, висновків і пропозиції щодо інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні (с. 24-29).

Заслуговує на увагу положення про те, що методологію дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб варто розуміти як логічно взаємоузгоджену комбінацію складових – методологічних підходів, методів, вчень, закономірностей, принципів, використання яких надає можливість узагальнити та отримати об'єктивні знання про розвиток та сучасний стан інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з метою його удосконалення. Всі складові методології дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб характеризуються взаємообумовленістю та взаємовпливом. Основними принципами дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є: принцип антропологізму, принцип детермінізму (причинності), принцип системності принцип об'єктивності, принцип історизму когнітивний (пізнавальний) принцип, принцип комплексності та ін. (с. 96).

У межах виконаної теми авторкою сформульовано визначення поняття «функції інституційного механізму», під яким пропонується розглядати основні напрями його впливу на забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. До

них пропонується відносити: функцію правового забезпечення, функцію охорони прав і свобод, правозахисну, компенсаційну (правовідновлювальну), контрольну, інформаційну, комунікаційну, координаційну функції, а також функцію матеріально-фінансового забезпечення. Принципи інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб поділяються на загальні (верховенство права та законність, демократизм, ефективність, прозорість, відповідальність, гуманізм, оперативність, системність, цілеспрямованість, гласність, результативність, професіоналізм) та спеціальні (рівне ставлення та недискримінація, толерантність, інклюзивність тощо) (с. 105).

У дисертації значну увагу приділено дослідженню поділу органів державної влади, які забезпечують права і свободи внутрішньо переміщених осіб. Авторкою уперше запропоновано їх науково обґрунтовану систематизацію: 1) орган законодавчої влади (Верховна Рада України, зокрема, Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнародних відносин, Уповноважений ВРУ з прав людини); 2) Президент України; 3) органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, Уповноважений з питань внутрішньо переміщених осіб); 4) органи судової влади; 5) контрольно-наглядові органи влади (Конституційний Суд України, прокуратура, Служба безпеки України) тощо (с. 117).

Позитивної оцінки заслугоує пропозиція дисертантки віднести до основних проблем забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні наступні: невизначеність компетенції та відсутність узгодженості в діяльності органів державної влади у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні; недосконалість обліку внутрішньо переміщених осіб та їх потреб; відсутність стратегії щодо фінансового забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб з боку органів державної влади (с. 137) та запропоновано шляхи їх вирішення.

Слід погодитися з формулюванням авторкою визначення поняття «інститути громадянського суспільства як суб'єкти забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – добровільні, саморегульовані об'єднання громадян у певні групи, співтовариства, спілки, організації, що створюються і діють відповідно до чинного законодавства, не залежать від держави, але тісно взаємодіють з нею з метою забезпечення громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав внутрішньо переміщених осіб, реалізації ініціатив, що виходять від внутрішньо переміщених осіб та їх осередків» (с. 190).

Цікавим видається запропоноване авторкою визначення поняття «концепція взаємодії інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з державою», під якою пропонується розуміти засновану на національному законодавстві та державній соціально-економічній і правовій політиці систему державних гарантій та механізмів діяльності органів державної влади, спрямованих на реалізацію фундаментальних завдань у цій сфері (с. 219).

Науковий інтерес має положення про те, що на основі зарубіжного досвіду у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, доцільно

запровадити комплекс освітніх програм для здійснення належного функціонування посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування та представників неурядових організацій: програми для посадових осіб, спрямовані на розвиток їх компетентностей у сфері внутрішнього переміщення, включаючи розуміння правового статусу внутрішньо переміщених осіб, питань соціальної та економічної інтеграції, вивчення ефективних методів координації дій владних органів на різних рівнях та співпраці з неурядовими структурами; програми для представників неурядових організацій, що передбачають навчання аспектам психосоціального супроводу та конкретним потребам внутрішньо переміщених осіб, навичок адвокації та правозахисту для підтримки прав внутрішньо переміщених осіб на законодавчому рівні тощо (с. 220). У дисертації міститься також низка інших положень, що, безперечно, можуть бути оцінені як вагомий особистий внесок авторки у розвиток вітчизняної правничої науки.

Стиль, у якому написано роботу, характеризується лаконічністю й обґрунтованістю. Авторка досить толерантна у полеміці з іншими дослідниками. Вона виявила високу культуру при використанні цитат. Цінністю дисертації, безперечно, є її науково-теоретичний рівень та практична спрямованість.

Структура і зміст роботи свідчать про цілісність дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Робота завершується сформульованими висновками, пропозиціями щодо удосконалення чинного законодавства України, а також визначенням перспективних напрямків подальших наукових розробок.

Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться у дисертації, висвітлені автором у 11 публікаціях, з яких 4 – наукові статті, надруковані у фахових виданнях України з юридичних наук, 1 – опублікована у зарубіжному фаховому виданні; 3 – у збірниках тез доповідей на всеукраїнських науково-практичних конференціях, 3 – на міжнародних науково-практичних конференціях.

Висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться у дисертації, мають безперечне теоретичне і практичне значення та можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні; в освітньому процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави і права», «Конституційне право», «Права та свободи людини і громадянина» та ін., а також при підготовці навчальних посібників, підручників, розробці робочих програм навчальних дисциплін та методичних рекомендацій з цих дисциплін; у сфері правозастосування – у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування під час реалізації своїх повноважень у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні; у сфері правотворчості – у діяльності суб'єктів правотворчості як теоретичне підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Дисертацію оформлено відповідно до встановлених нормативних вимог.

Таким чином, дисертаційна робота є комплексною науковою працею, що підготовлена автором самостійно, має завершений характер, у якій вперше у сучасній юридичній науці здійснено теоретико-правову характеристику інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Разом із вищевказаним, необхідно звернути увагу на те, що представлена дисертація, як і інші подібні роботи, не позбавлена певних недоліків, особливо враховуючи комплексність та масштабність дослідження. Деякі із сформульованих висновків, пропозицій та рекомендацій є дискусійними, або такими, що потребують додаткового пояснення.

1. Авторка дійшла висновку, що однією зі стратегій інституційного підходу є так званий «підхід стейкхолдерів» (с. 44). Потребують додаткового обґрунтування основні критерії та методи ідентифікації стейкхолдерів в контексті забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб і вплив на формулювання та реалізацію політики у цій сфері.

2. У дисертації авторка здійснила змістовну характеристику функцій інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, що включають вузькі напрями роботи (с. 46). Проте, потребує додаткового обґрунтування значення інтеграційної функції у цій сфері.

3. Досліджуючи контрольну функцію інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, авторка констатувала, що його функціонування є об'єктом як внутрішнього (державного контролю), так і зовнішнього контролю (демократичного громадського контролю) (с. 50). Бажано конкретизувати, які конкретні механізми інтернаціонального співтовариства, що використовуються для здійснення зовнішнього контролю над функціонуванням інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

4. Авторкою справедливо відзначено, що інформаційна та комунікаційна функції є фундаментальними для забезпечення прав і свободи внутрішньо переміщених осіб (с. 51). Однак, важливим при цьому є формування безпечного інформаційного середовища та захищених каналів зв'язку через збройну агресію РФ. У зв'язку з тим, що у роботі відсутній ґрунтовний аналіз ефективних заходів у цій сфері, виникає необхідність їх визначення під час публічного захисту.

5. Розкриваючи сутність інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні, авторкою застосовано низку методологічних підходів і принципів. Проте, невизначеним лишився контекстуальний аналіз. Під час публічного захисту потребує уточнення позиція автора щодо його значення у межах дослідження.

Висловлені зауваження, першочергово, визначають складність обраної авторкою теми та не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Кошляк Н.Е., що має самостійний та творчий характер, наукову новизну та практичну цінність.

Таким чином, дисертаційна робота «Інституційний механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні: теоретико-правова характеристика», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійним завершеним науковим дослідженням, що

має істотне значення для розвитку юридичної науки, відповідає вимогам, встановленим у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 року № 44 та у Наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) від 12.01.2017 року № 40, а її авторка – Кошляк Наталія Едуардівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент -**  
**доцента кафедри міжнародного**  
**та європейського права**  
**юридичного факультету**  
**Харківського національного університету**  
**імені В. Н. Каразіна,**  
**кандидат юридичних наук, доцент**

**Олександр ПЕРЕДЕРІЙ**

15.04.2024 р.

ПІДПИС ЗАСВІДУЮ  
Начальник відділу

